

2.1 Utvecklingen på Rällsögården 1878–1958: Från fattiggård till nykterhetsvårdsanstalt

I Sverige hade kyrkan ansvaret för den s.k. fattigvården före 1862. Därefter övertog den borgerliga kommunen ansvaret. Benämningen på lagstiftningen som reglerar samhällets ansvar för fattiga och vanföra⁴ som inte kunde försörja sig själva, var till att börja med fattigvårdslag, senare socialhjälpslag och numera socialtjänstlag.

Rällsögården byggdes i slutet av 1800-talet för att kommunalnämnden i Ljusnarsbergs kommun ansåg sig behöva en fattiggård "där man bättre kunde tillgodogöra sig fattighjonens arbete".⁵ I byggnaderna som idag utgör behandlingshemmet finns således en obruten institutionshistoria sedan 1878.⁶ De intagna kallades hjon och bestod av vuxna, mest kvinnor, barn och äldre som inte kunde försörja sig själva eller hade släkt som kunde ta hand om dem. På Rällsögården bodde även psykiskt sjuka människor. På den tiden hade man bara en enda diagnos. Alla psykiskt sjuka kallades idioter.⁷ Fattiggården övergick på slutet till att vara ålderdomshem då barnen, de ogifta mödrarna och de psykiskt sjuka flyttade till andra institutioner. Personal som växt upp på trakten minns att det fortfarande på fyrtioalet fanns psykiskt sjuka kvar på Rällsögården.⁸

Livet på fattighuset har inträngande skildrats i kollektivromanen "Lek och Likvåntan" av Elis Starborg.⁹ Både enligt Starborg och personal från Rällsögården var man i kommunfullmäktige stolta över sin fattiggård. Den omtalades positivt och som ett föredöme i pressen. För folk i trakten var det däremot det värsta som kunde hända en människa att bli intagen på "Öa".¹⁰

⁴ Beteckningen vanför är synonym med lytt, av lytt och kroppsfel, Källa Svenska akademins ordlista (1982). Nu för tiden används främst begreppet funktionshindrade.

⁵ Rällsögården (1988b).

⁶ Förutom Nygården, som byggdes 1992.

⁷ Rällsögården (1988b).

⁸ Intervju med Berith Lind.

⁹ Starborg (1989).

¹⁰ Starborg (1989) och Dialogföreläsning.

Om ledningen under fattiggårdstiden har det inte varit möjligt att få fram mer än att föreståndaren också bodde på Rällsögården.

De som fick sin bostad på fattiggården saknade möjligheter att försörja sig själva. Synsättet var att de låg samhället till last, något de intagna fick klart för sig i många sammanhang. Att behöva bo på fattiggården upplevdes som en skam. I början skilde man inte heller på ogifta mödrar, barn, orkeslösa äldre utan anhöriga och psykiskt sjuka utan alla dessa grupper fick bo på fattiggården. Fattiggården var i så stor utsträckning som möjligt självförsörjande för att minska belastningen på kommuninvånarna.

Fattiggården och senare ålderdomshemmet drev ett eget lantbruk om 70 tunnland åker, 45 tunnland odlingsbar ängsmark och hagar samt 78 tunnland skog. Dessutom fanns ett skrädderi på gården.¹¹ I källaren fanns celler där "idioterna" förvarades ända fram till omkring 1900 då Norrgården byggdes. Samtidigt avskiljdes barnen från de äldre vårdtagarna 1939 genom att ett barnhem inrymdes i det hus som numera kallas Sörgården.

Hjonen på Rällsögården hade särskilda kläder och blev således uttittade om de någon gång lämnade ön och besökte samhället. För ortsbefolkningen var det ett söndagsnöje att åka och titta på hjonen.¹²

Ljusnarsbergs kommun hade 1958 byggt ett nytt ålderdomshem närmare samhället. Samtidigt som Rällsögården var utbudet till försäljning sökte den statligt erkända alkoholistanstalten, Stiftelsen Åsbrohemmet (1934–1985), lokaler för sin annexverksamhet.¹³

2.2 Den andra perioden 1958–1966:

Nykterhetsvårdsanstalt, repression och auktoritärt ledarskap

I och med motbokens¹⁴ avskaffande 1 oktober 1955 ökade trycket på alkoholistanstalterna och Åsbrohemmet blev snabbt överbelastat. Under vinterhalvåret 1956 och 1957 bedrev Åsbrohemmet annexverksamhet på Örenäs slott i Skåne. Direktörsassistenten Ivar Ljungman var platschef och fick epitetet "kommendanten på Örenäs".¹⁵

Den 10 november 1958 överflyttades de första patienterna från Åsbrohemmet till Rällsögården. I och med det permanentades annexverksamheten. Åsbrohemmets och därmed Rällsögårdens målsättning var att utgöra riksanstalt för "nykterhetsvårdens äldre återfalls klientel".¹⁶ Rällsögården hade plats för 66 patienter och dessa vårdades av 16 anställda. Institutionen var från starten en alkoholistanstalt enbart för män. Patienterna placerades i trebädds-, tvåbädds- och enkelrum.

¹¹ Rällsögården (1988b).

¹² Dialogföreläsning.

¹³ Rällsögården (1988b).

¹⁴ Motbok var det hälle som efter prövning utfärdades av svenska systembolaget under det s.k. Brämsystemet 1917–55 med personligt tillstånd att inköpa starksprit. I motboken anecknades alla inköp (högst 3–4 liter per månad). Bonniers lexikon (1995), band 13, sid 143.

¹⁵ Holm (1985).

¹⁶ Holm (1985), sid 81.